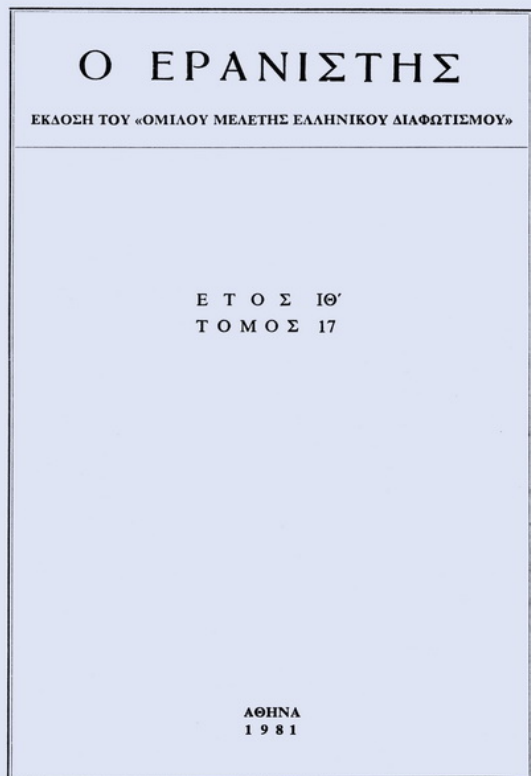


## The Gleaner

Vol 17 (1981)



Η ελληνική λογισσύνη των παραδουναβίων  
ηγεμονιών στον φαναριώτικο αιώνα. Αλέξανδρος  
Αμηνάς ο Σμυρναίος: Βιογραφικά και εργογραφικά

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/er.316](https://doi.org/10.12681/er.316)

### To cite this article:

Καραθανάσης Α. Ε. (1981). Η ελληνική λογισσύνη των παραδουναβίων ηγεμονιών στον φαναριώτικο αιώνα. Αλέξανδρος Αμηνάς ο Σμυρναίος: Βιογραφικά και εργογραφικά. *The Gleaner*, 17, 244–266.  
<https://doi.org/10.12681/er.316>

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ  
ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ  
ΣΤΟΝ ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΟ ΑΙΩΝΑ**

**‘Αλέξανδρος ‘Αμηνῶς ὁ Σμυρναῖος: Βιογραφικά καὶ ἐργογραφικά**

“Όταν ὁ Γρηγόριος Γκίκας ἀφήσει, τὸ 1728/9, τὴ θέση τοῦ Μεγάλου Δραγουμάνου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ποὺ ὡς τότε κατεῖχε, καὶ φτάσει στὸ Γιάσι, τιμημένος πιά ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας (1729-1733, 1735-1741, 1747-1748), θὰ φέρει μαζί του, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς, ἓνα πλῆθος Φαναριωτῶν ποὺ θὰ πλαισιώσουν τὴν ὑπαλληλία τῆς μολδαβικῆς αὐλῆς· στοὺς φαναριώτες αὐλικούς θὰ προστεθοῦν καὶ ὀρισμένοι ἄλλοι “Έλληνες ποὺ θὰ τοὺς ἐπιλέξει ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ προκατόχου του Μιχαήλ Ρακοβίτσα (1716-1729). “Ένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τελευταίους ἦταν ὁ ‘Αλέξανδρος ‘Αμηνῶς, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰν περίπτωσιν γνήσιου ἐκπρόσωπου τῶν φαναριώτικων αὐλῶν. Λόγιος μὲ κοσμοπολίτικὴ διάθεσιν στὸν κοσμοπολίτικον ΙΗ΄ αἰῶνα, ὁ ‘Αμηνῶς θὰ ὑπηρετήσῃ διαδοχικὰ ἓνα βασιλικὰ καὶ δύο ὀσποδάρους τῶν ἡγεμονιῶν (ἓναν ἐντόπιον καὶ ἓνα Φαναριώτη) καὶ θὰ ἀφήσῃ δύο βασικὰ ἔργα (καὶ ἓνα ἀκόμη ποὺ θὰ τοῦ τὸ προσγράψαμε μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις), πολὺτιμες πηγὲς γιὰ τὴ γνῶσιν τῆς ἐποχῆς του, ἀφοῦ παρακολούθησε ἀπὸ κοντὰ ἰδίως τὶς πολιτικὰς τῆς ἐξελίξεως. Μολαταῦτα τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καὶ τὸ ἔργο του δὲ μᾶς εἶναι, ὅσο θὰ ἔπρεπε, γνωστά<sup>1</sup>. “Η παρούσα λοιπὸν μελέτη ἂς θεωρηθεῖ ὡς πρώτη ἀπόπειρα παρουσίασης τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ‘Αλέξανδρου ‘Αμηνῶ.

Γιὰ τὰ βιογραφικά του δὲ γνωρίζουμε καὶ πολλὰ πράγματα· ὅσα ξέρουμε, ἀναφερόμενα κυρίως στὴν περίοδο τῆς ἐπαγγελματικῆς του δρα-

1. Πρῶτος ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὸν ‘Αμηνῶ ἦταν ὁ N. Iorga ποὺ ἐξέδωκε μάλιστα καὶ τὸ χρονικὸ του γιὰ τὸν Κάρολο: *Studii si Documente cu privire la Istoria Romnilor*, τ. IX, Βουκουρέστι 1906, σ. 41-124. Στὸν ‘Αμηνῶ ἀφιέρωσε μικρὴ συμβολὴ καὶ ὁ D. Russo, *Studii Istorice Greco-Române. Opere Postume*, ἐκδ. ἐπιμέλεια Ariadna καὶ Nestor Camariano, τ. I, Βουκουρέστι 1939, σ. 198, 203. Τελευταῖα ὁ A. Pippidi (*Hommes et idées du Sud-Est Européen à l’aube de l’âge moderne*, Βουκουρέστι-Παρίσι 1980, σ. 159, σημ. 169), σημειῶσε ὅτι ὁ ‘Αμηνῶς εἶναι μιὰ προσωπικότητα «qu’on devrait étudier plus attentivement».

στηριότητας, προέρχονται από ἑμμεσες μαρτυρίες πού ἀπαντοῦμε στο ἔργο του γιὰ τὸ βασιλιά τῆς Σουηδίας Κάρολο ΙΒ'. Εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τὴν πρώτη εἰκοσιπενταετία τῆς ζωῆς του δὲν ἔχουμε σχεδὸν καμιά μαρτυρία. Γνωρίζουμε μονάχα ὅτι γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1679 καὶ ὅτι ἦταν γιὸς τοῦ Χριστόφορου Ἀμηρᾶ καὶ τῆς Ἀννας Παγκάλου. Στὴ Σμύρνη θὰ πῆρε μᾶλλον καὶ τὰ ἐφόδια τῆς βασικῆς παιδείας πού ἐπεδίωξε νὰ διευρύνει στὸ Παπικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης, ὅπου τὸν ἀπαντοῦμε τὸ Νοέμβριο τοῦ 1703: ἦταν τότε 24 χρονῶν. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ Σμύρνη καὶ ὁ αἰγαιοπελαγίτικος χῶρος ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἀπασχολεῖ, τοὺς στόχους τῆς καθολικῆς προπαγάνδας. Ἀπὸ τὸ Κολλέγιο ὅμως αὐτὸ ὁ Ἀμηρᾶς ἐκδιώχτηκε πολὺ νωρίς, λίγους δηλ. μῆνες μετὰ τὴν εἴσοδό του (Αὐγустος 1704)· ἡ ἀποπομπή του ἀπὸ ἐκεῖ ὀφείλεται στὴν κακὴ διαγωγὴ πού ἐπέδειξε στὸ μικρὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του. Ἡ-ταν, ἄλλωστε, πολὺ συνηθισμένη ἡ ἐκούσια ἢ ἀκούσια ἀποχώρηση νεαρῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν ἀπὸ τὸ Κολλέγιο ὀφειλόμενη, τίς περισσότερες φορές, στὴν ἀντίδρασή τους ἀπέναντι στὴν καθολικὴ προπαγάνδα. Μιὰ μαρτυρία τῶν ἀρχείων τοῦ ἴδιου Κολλέγιου, ἡ μοναδικὴ πού ἔχω ὑπόψη μου καὶ πού μοῦ χρησίμεψε γιὰ τίς παραπάνω πληροφορίες, δείχνει τὴν ἀνησυχία τῶν ὑπεύθυνων τοῦ Παπικοῦ Κολλέγιου γιὰ τὴν περίπτωσή τοῦ Ἀμηρᾶ· γι' αὐτὸ καὶ παρακολούθησαν τὴ μικρή, ἄλλωστε, περιπλάνηση τοῦ Σμυρναίου μαθητῆ τους στὴν Ἰταλικὴ Χερσόνησο. Ἀπὸ τὸ ἴδιο δοκουμέντο πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς, ντυμένος τὸ ἱερατικὸ ράσο, πέρασε ἀρχικὰ στὴ Νεάπολη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Μεσσήνη (18 Σεπτ. 1704), ὅπου μάλιστα φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Ἀθανασίου Καβάλη, ἐφημέριου τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἀντιλήφτηκε τὸν κακὸτροπο χαρακτήρα τοῦ φιλοξενούμενου του, τὸν ὑποχρέωσε νὰ ἐγκαταλείψει τὴ Μεσσήνη· ἀπὸ ἐκεῖ φαίνεται ὅτι πέρασε στὴ Σμύρνη, ἢ πιθανότερο στὴν Κωνσταντινούπολη, συκοφαντώντας, κατὰ τὸ δοκουμέντο, παντοῦ τὸ Παπικὸ Κολλέγιο<sup>2</sup>.

Ἡ συνέχεια τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ἀμηρᾶ δὲ μᾶς εἶναι γνωστή, τουλάχιστον ὡς τὰ 1709. Θὰ εἶναι ὅμως, φαντάζομαι, ἡ πολὺ στερεότυ-

2. Ἀντίγραφο τοῦ δοκουμένου αὐτοῦ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Σορβόννης (κατάλοιπα Émile Legrand, τόμος «Documents grecs-College grec de Rome»). Θὰ σημειώσουμε ἐπίσης ἐδῶ τὴν πιθανὴ σχέση τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀμηρᾶ μὲ τὸ Μιχαὴλ Damiral (Μιχαὴλ Δ' Ἀμηρᾶ) πού σπούδαζε τὴν περίοδο 1699-1702 στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ὁξφόρδης· πβ. E. D. Tappe, «Alumni of the Greek College at Oxford, 1699-1705», π. *Notes and Queries*, 200, series 2, 1955, σ. 110.

πη για την εποχή κατάληξή του στην Κωνσταντινούπολη και ή ένασχύλησή του με τη δραγομανία σε κάποια διπλωματική αλληλ., ὥσπου θά περράσει στην ὑπηρεσία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σουηδίας Κάρολου IB', πού βρισκόταν τότε στο Μπενδέρι περιμένοντας την τουρκική ὑποστήριξη για νά ξεπλύνει τή ντροπή τῆς ἥττας του ἀπὸ τὸ Μεγάλο Πέτρο στὴ μάχη τῆς Πολτάβας (1709). Τὸ 1709 εἶναι ἡ πρώτη μαρτυρία για τὴν παρουσία τοῦ Ἀμμερᾶ στὴν αὐλὴ τοῦ Κάρολου IB'· τὴν ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀφήγηση ἐνὸς ἄλλου κοσμοπολίτη τῆς ἐποχῆς, τοῦ Σεραφεῖμ Μυτιληναίου<sup>3</sup>, ὁ ὁποῖος πολὺ ἀργότερα (1732) φτάνοντας στὴ Ρωσία καὶ θεωρούμενος ἀπὸ τοὺς Ρώσους ὑποπτως συνεργασίας με τοὺς Σουηδοὺς, ἀπαντᾷ σὲ ἐρωτηματολόγιό τους καὶ μνημονεύει, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, τὴν παρουσία τοῦ Ἀμμερᾶ στὰ 1709 στὴν αὐλὴ τοῦ Κάρολου IB' στο Μπενδέρι<sup>4</sup>. Ἐπιφυλάξεις θά εἶχαμε νά διατυπώσουμε ἐδῶ για τὴν ἐπιλογὴ τοῦ Ἀμμερᾶ, νά περράσει δηλ. με τὸ μέρος τοῦ Κάρολου σὲ μιὰν ἐποχὴ πού ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε στηρίζει τίς ἐλπίδες του στὸν ἀντίπαλο τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ, τὸ Μεγάλο Πέτρο. Στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κάρολου ὁ Ἀμμερᾶς θά μείνει ὡς τὸ 1716, χρονιὰ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλιᾶ στὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς νορ-

3. Ὁ Σεραφεῖμ Μυτιληναῖος εἶναι ὁ γνωστὸς τυχοδιώκτης λόγιος καὶ ἱερομένος, πού, ἀφοῦ ἔζησε στὴν αὐλὴ τοῦ Μ. Πέτρου, πέρασε στὴ συνέχεια στὴν ὑπηρεσία τοῦ Καρόλου IB'. Ὁ Ἑλλάδιος στὸ ἔργο του *Status praesens ecclesiae graecae*, [Νυρεμβέργη] 1714, σ. 226-292 (κυρίως 249-292) ἔγραψε πολλὰ ἐναντίον τοῦ Σεραφεῖμ, τὸν ὁποῖο κατηγοροῦσε, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ὅτι ἀφοῦ εὐεργετήθηκε ἀπὸ τὸν Μεγάλο Πέτρο, τὸν ὁποῖο καὶ κατασκόπευε, ὑπηρέτησε ἔπειτα ὡς διερμηνέας τοῦ Κάρολου IB', τῆς Σουηδίας: «Num etiam ego talis nebulo esse desiderem, qualis fuit Seraphimus, qui post tot accepta a Rege [Petro] beneficia, jam Benderae, apud Regem Sueciae interpretem ageret» (σ. 287). Τίς κατηγορίες αὐτὲς τοῦ Ἑλλάδου κατὰ τοῦ Σεραφεῖμ θυμῆθηκαν οἱ Ρῶσοι ἀρμόδιοι, ὅταν, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα (1732) πῆγε στὴ Ρωσία ὁ Σεραφεῖμ· τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν ἀνέκριναν ἐπειδὴ, ἐπιπλέον, τὸν θεώρησαν ὑποπτο συνεργασίας με τοὺς Σουηδοὺς. Βλ. Κ. Παλαιολόγος, «Ὁ Ἑλλήν κληρικὸς Σεραφεῖμ», *Παρουσία* 4 (1880) 28-51. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀποτελεῖ μετὰφραση μελέτης τοῦ Γ. Γεσίποβ στὸ περιοδικὸ *Ἀρχαία καὶ Νέα Ρωσία*, 1876, ἀριθ. 4. Πβ. Κ. Ν. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 451-452.

4. Στὴν ἀπολογητικὴ του ἀναφορὰ πού ἀφοροῦσε τὴν προηγούμενη δράση του, καὶ τὴν ὁποία ὁ Σεραφεῖμ ὑπέβαλε στοὺς Ρώσους στὶς ἀρχὲς τοῦ 1732, γράφει ὅτι εἶχε πάει τὸ 1709 στὴν Κωνσταντινούπολη συνοδεύοντας τὸ Νεϊγκεβάζουερ, παλαιὸ πρέσβυ τοῦ Κάρολου στὴν ἴδια πρωτεύουσα· αὐτὸν εἶχε ἀντικαταστήσει ὁ ταγματάρχης Φούγκ πού κόμιζε στὴν Πύλη αἵτηση τοῦ Κάρολου για ἐνίσχυσή του ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸν ἀγῶνα του κατὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ παρέδωσαν τὰ διαπιστευτήρια γράμματα τοῦ βασιλιᾶ, πού συνοδεύονταν ἀπὸ λατινικὴ μετὰφραση, στὸ Σουλτάνο· τὴ μετὰφραση ἔκανε στὸ Μπενδέρι ὁ Ἀμμερᾶς ἡ κάποιος Γάβρισον· βλ. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 37.

βηγικῆς πόλης Friederichstat (Frederikshall). Ἡ συνεργασία τοῦ Ἀμηρᾶ μετὸν Κάρολο ΙΒ' καὶ οἱ περιπέτειές του στὴν αὐλή του στὸ Μπενδέρι περνοῦν σὲ ἓνα χρονικὸ τοῦ Σμυρναίου δραγομάνου ἀναφερόμενο κυρίως στὰ χρόνια 1709-1716 καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνει λόγος παρακάτω. Ἀπὸ τὸ 1716 θὰ ἀπαντήσουμε τὸν Ἀμηρᾶ στὴν αὐλή τοῦ Μιχαήλ Ρακοβίτσα, ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, τὸν ὁποῖο θὰ ὑπηρετήσῃ μετὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Πορτάρη<sup>5</sup>, ἀξίωμα ὅμως δευτερεύουσας σπουδαιότητας. Ὅταν θὰ φτάσῃ ὁ Γκίκας στὸ Γιάσι ὁ Ἀμηρᾶς θὰ βελτιώσῃ τὴ θέση του στὴν ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία παίρνοντας τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Σλουτζάρη<sup>6</sup>. Δὲν ἔγινε ὅμως ποτὲ Ποστέλνικος ὅπως ὑποστήριξε ὁ N. Iorga καὶ ἀντίρρесе ὁ Russo<sup>7</sup>. Ὁ Γκίκας<sup>8</sup>, ἀπὸ τοὺς φωτισμένους φαναριώτες ἡγεμόνες<sup>9</sup>, θέλοντας νὰ γνωρίσῃ τὴν ἱστορία τῆς χώρας ποὺ διοικοῦσε<sup>10</sup>, ἐπι-

5. *Cronica Ghiculestilor*, ἔκδ. Nestor Camariano καὶ Ariadna Camariano-Cioran, Βουκουρεστί 1965, σ. 200 (ἡ μνεία ἀναφέρεται σὲ γεγονότα τῆς 10 Ἰανουαρίου 1717).

6. Βλ. τὸν τίτλο αὐτοῦ τοῦ Ἀμηρᾶ στὴν ἐπικεφαλίδα τῆς μετάφρασης τῆς Μολδαβικῆς Ἱστορίας (1729).

7. Russo, *Studii Istorice Greco-Române*, σ. 201-203.

8. Βιβλιογραφικὰ γιὰ τοὺς Γκίκας βλ. στὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Stefan S. Gorovei, «Observatii noi intro-controversa vechi (familia Ghica din Moldova)», στὸ *Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie, A. D. Xenopol*, 15 (1978) 315-324.

9. Ἡ ἀγάπη τοῦ Γκίκας γιὰ τὴν παιδεία περνᾷ στὸ χρονικὸ τῶν Ghiculestilor, σ. 286: «Τοῦτος ὁ αὐθέντης, τῷ δευτέρῳ χρόνῳ τῆς αὐθεντίας του, διὰ μέσου τοῦ Πατριάρχου τοῦ Ἱερουσαλήμ κυρίου Χρυσάνθου, ὁποῦ εὗρέθη εἰς τὴν Μολδαβίαν, ἐδιάταξε Σχολὰς εἰς τὸ Γιάσι δι' ἐξόδων ἰδίων ἐλληνικὴν καὶ κοινὴν καὶ μολδαβικὴν διὰ νὰ μαθαίνωσιν ἀδωροδοκῆτως ὅχι μόνον τὰ παιδία τῶν πτωχῶν, ὁποῦ δὲν ἔχουσι νὰ πληρώνωσι τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδία τῶν ἀρχόντων, μεγάλων καὶ μικρῶν, καὶ ἀκόμη ἀπὸ ξένους τόπους ἤρχοντο διὰ νὰ μάθωσι, διὰ τὰς ὁποίας σχολὰς οὐκ ὀλίγον μνημόσυνον τοῦ ἀπέμεινε, διότι περισσοτέρα σπάνη γραμμάτων λογιάζω νὰ μὴν ᾔτον εἰς ἄλλους τόπους ἀπὸ τὴν Μολδαβίαν, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἀξίειπαινα καὶ θεάρεστα ἔργα ἔκαμε». Πβ. A. Camariano-Cioran, *Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 88-91.

10. Ἡ ἐπιθυμία αὐτῆ εἶχε ἐκφραστῇ πολὺ νωρίτερα, πρὶν δηλ. ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Φαναριωτῶν στὴς ἡγεμονίες. Ὁ γνωστὸς λόγιος Ἰωάννης Κομνηνός, δάσκαλος στὴν αὐλή τοῦ Κ. Καντεμὶρ στὸ Γιάσι, ζητοῦσε με ἀχρονολόγητη ἐπιστολῇ πρὸς τὸν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτο Φιλάρετο (ci. 1683) τὴν ἀποστολὴ βιβλίων ἀναφερομένων στὴν ἱστορία τῶν ρουμανικῶν χωρῶν: «... καὶ τίποτα ἱστορίας τοῦ τόπου ἐδῶ ἂν ᾔθελον ποῦ ᾔθελετε εὔρη, κοινολογήστέ της καὶ εἰς ἡμᾶς ὁποῦ ἔχομεν πόθον πολλὸν περὶ τὰς τοιαύτας ἱστορίας» (Βιβλιοθήκη Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Κῶδιξ Κριτίου, φ. 284ν).

φόρτισε άμέσως (1729), φαίνεται, τὸ Συμυρναῖο αὐλικό του νὰ μεταφράσει στὴν άπλοελληνική τοὺς Μολδαβοὺς χρονογράφους Miron Costin (1633-1691) καὶ Νικόλαο Costin (1660 εἰ-1712), ποὺ τὰ χρονικά τους καλύπτουν τὴν περίοδο 1601-1661 καὶ ἀπὸ τὴν ἱδρυση τῆς Μολδαβίας ὡς τὰ 1601 ἀντίστοιχα. Τὸ ἔργο τῶν Costin συμπληρώθηκε μὲ ἓνα ἄλλο χρονικό ἀποδιδόμενον στὸν ἴδιο τὸν Ἀμυρᾶ καὶ τοῦ ὁποίου ἡ πατρότητα ἔχει ἀπασχολήσει τὴ νεότερη ρουμανική ἱστοριογραφία. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἡγεμονίας τοῦ Γκίκα θὰ βροῦμε τὸν Ἀμυρᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη (1735)<sup>11</sup>. ἦταν τότε 71 ἐτῶν καὶ κατοικοῦσε μὲ τὴ σύζυγό του στὸ Πέραν, τὸ γνωστὸ δηλ. προάστειο τῆς Βασιλεῦσας ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ ἔδρα πολλῶν διπλωματικῶν ἀποστολῶν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του τὸ ἀγνοοῦμε. Γιὰ τὴν ἀπογονή του στὶς ρουμανικὲς χῶρες μὲ ἐπιφύλαξη θὰ σημειώναμε τὴν περίπτωση κάποιου Ἀθανάσιου Ἀμυρᾶ, τὸν ὁποῖο ἀπαντοῦμε ὡς vel Serdar (1745) καὶ ὡς vel medelnicer (1751, 1753) στὴ βλαχική αὐλή<sup>12</sup>.

## ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Α'. Θὰ ἀρχίσουμε μὲ τὸ σημαντικότερο ἔργο του, τὴ μετάφραση τῆς Μολδαβικῆς Ἱστορίας τῶν Miron καὶ Νικολάου Costin· αὐτὸ, ἐξάλλου, πρέπει νὰ γράφτηκε πρῶτα καὶ νὰ ἀκολούθησε κατόπιν ἡ Ἱστορία τοῦ Κάρολου ΙΒ', ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐκπονήθηκε μετὰ τὸ 1730. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς μετάφρασης εἶναι: *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον τὰς ἡγεμονίας, καὶ διαγωγὰς τῶν ἐν Μολδαβίᾳ ἡγεμονευσάντων αὐθέντων, καὶ ἐτέρων γειτνιαζόντων κατασποράδην, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Λογάροση βόδα καὶ καθεξῆς περατούμενον μέχρι τοῦ νῦν*

*Συντεθὲν μὲν πρῶτον παρὰ τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου Μυρῶν Κωστήν εἰς μολδαβικὴν γλῶτταν. Μεταφρασθὲν δὲ διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου, καὶ θεοσεβεστάτου αὐθέντου, καὶ ἡγεμόνος, πάσης Μολδοβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Γρηγορίου Γκίκα βοεβόδα. Εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ ἄρχοντος πρώην μέγα σλουτζάρου Ἀλεξάνδρου Ἀμυρᾶ τοῦ Συμυρναίου. Ἐν Γιάσις Ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ἀνγκθω κατὰ μῆνα Φεβρουάριον.*

11. Constantin I. Karadja, «Deux lettres du drogman Alessandro Amira», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, Παρίσι-Βουκουρέστι, 6 (1929) 336-339.

12. Theodora Radulescu, «Sfatul domnesc si alti mari dregatori ai Tarii Românesti din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice si cursus honorum», *Revista Arhivelor*, 34 (1972) 453, 461, 467.

Ἡ μετάφραση αὐτὴ τοῦ Ἀμηρᾶ ἔχει δημιουργήσει ὀρισμένα φιλο-λογικὰ καὶ ἱστορικὰ ζητήματα ποὺ ἐνδιαφέρουν περισσότερο τὴ ρουμανικὴ ἱστορία, γι' αὐτό, ἄλλωστε, καὶ ἐξετάστηκαν στὸ παρελθὸν ἀπὸ Ρουμάνους ἐρευνητές. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἀμηρᾶ σωζόταν σὲ δύο χειρόγραφα<sup>13</sup>. Τὸ πρῶτο εἶναι τὸ Suppl. grec 6 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισινοῦ· τὸ δεῦτερο ἀνῆκε ἀρχικὰ στὸ Νικόλαο Μαυροκορδάτο καὶ ἀπὸ αὐτὸν πέρασε στὸ γιατρὸ Καμπάνη τῆς Ἀνδρου· ὁ Σπυρίδων Λάμπρος εἶχε δεῖ τὸ χειρόγραφο τὸ 1900 καὶ ἔκανε μιὰ μικρὴ παρουσίασή του τὸ 1914 στὸν «Νέος Ἑλληνομνημόνα»<sup>14</sup>. Τελικὰ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω τὴν τύχη τοῦ κώδικα αὐτοῦ. Πιὸ προσιτός, καθὼς εἶναι, συμβουλευτήκα τὸν παρισινὸ κώδικα. Τὰ κωδικολογικὰ του καὶ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ μελέτη του εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ θέσει ὑπόψή μου ὁ δρ. Charles Astruc ἀπὸ τὸν ἀνέκδοτο, ἀκόμη, περιγραφικὸ κατὰλόγὸ του τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης<sup>15</sup>. Τὸ ἔργο τοῦ Ἀμηρᾶ ποὺ βρίσκεται στὸ Παρίσι, καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καὶ αὐτόγραφό του<sup>16</sup>, πέρασε σὲ γαλλικὰ χέρια ἀπὸ νωρίς. Αἰγους δηλ. μῆνες μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μετάφρασης ὁ Sevín, βασιλικὸς ἀπεσταλμένος στὴν Ἀνατολὴ γιὰ συλλογὴ χειρογράφων, ἔγραφε στὸν ὑπουργὸ Mau- repas ὅτι ὁ ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας Γρηγόριος Γκιέας . . . «plein d'en- vie de faire plaisir au docteur Fonseca, il a donné ordre qu'on fouil- lât dans les monastères de son petit Etat, qui, par malheur, ont été pillés à différentes reprises. Il doit au premier jour nous faire pré- sent d'une histoire de Moldavie et des provinces voisines, composée en langue du pays; elle n'a point encore vû le jour et on en parle

13. Τὴν ἴδια αὐτὴν ἐποχὴ, φορτισμένη μὲ τὸν προβληματισμὸ ποὺ ἔφερε στὶς ἡγεμονίες ὁ Φαναριωτισμὸς, δὲν ἀποκλείεται νὰ κυκλοφοροῦσαν καὶ ἄλλα χειρόγραφα, ἀντίγραφα τῆς μετάφρασης τοῦ Ἀμηρᾶ. Ἔτσι τουλάχιστον εἶχε πληροφορηθεῖ ὁ Boscovich ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Cernauti, ὅτι δηλ. ὑπῆρχε στὸ Γιάσι «un manuscrit qui contient l'histoire de la Moldavie, qui n'a pas encore été publié. Elle a été compilée par les ordres de Grégoire Gikas, prince de Moldavie, il y a trente-six ans». Βλ. Boscovich, *Journal d'un voyage de Constantinople en Po- logne, fait à la suite de M. Porter, ambassadeur d'Angleterre*, Λωζάννη 1772, σ. 255.

14. «Κῶδιξ Ἀλεξάνδρου Ἀμηρᾶ ἐν Ἀνδρῶ», *Νέος Ἑλληνομνημόνα* 11(1914) 183-185.

15. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ τὴ συνέχεια τοῦ γνωστοῦ καταλόγου. Ἄς δεχτεῖ καὶ ἀπὸ ἐδῶ τίς πιὸ θερμές μου εὐχαριστίες.

16. Ὁ Λάμπρος, ὅ.π., σ. 183 ὑποστήριξε ὅτι ὁ Κώδικας τῆς Ἀνδρου «ἔχει πολλὰ διασβέσματα καὶ διορθώσεις, ἐξ ὧν ἀποδεικνύετε ὅτι εἶναι αὐτόγραφος τοῦ μεταφραστοῦ Ἀμηρᾶ».

comme d'un chef d'œuvre»<sup>17</sup>. Στην πληροφορία αυτήν, πρέπει, βέβαια, να σταθοῦμε με πολλήν επιφύλαξη· ἴσως δηλ. ἐδῶ ὑπονοεῖται ἡ φροντίδα τοῦ Γίκια γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν χρονικῶν τῶν Costin καὶ ὅχι ἡ ἐργασία τοῦ Ἀμηνῶ. Ὡστόσο καὶ αὕτῃ ἡ πιθανότης δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Φαναριώτῃ ἡγεμόνα γιὰ τὴ μολδαβικὴ ἱστορία, ἓνα ἐνδιαφέρον ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀφείλεται καὶ στὸ Σμυρναῖο συνεργάτῃ του. Δέκα χρόνια ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1739, ὁ γραμματέας τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολιν Charles de Peyssonnel (1700-1757) ἔγραψε στὸ Μαρκήσιο de Caumont: «... La fille d'Alexandre Maurocordato fut mariée à un Gika, qui a eu deux enfants; l'ainé, appelé Grégoire Gika, est actuellement prince de Moldavie et avoit été drogman de la Porte, employ qui est aujourd'huy rempli par Alexandre Gika, son frère, qui est celui dont j'ay eu l'honneur de vous dire un mot dans ma première lettre. La vôtre m'a donné la curiosité d'approfondir la généalogie de cette famille; j'en ay parlé au drogman, qui flatté de ma curiosité, m'a envoyé un manuscrit en grec vulgaire, qui contient l'histoire moderne des principautés de Valachie et de Moldavie»<sup>18</sup>. Ὁ Peyssonnel, ποὺ κοντὰ στὰ ἄλλα καθήκοντά του εἶχε καὶ αὐτὸς τὴ φροντίδα τῆς συλλογῆς χειρογράφων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, φαίνεται ὅτι κράτησε τὸ χειρόγραφο αὐτὸ στὴν κατοχὴ τοῦ μιὰν ὀλόκληρη δεκαετία· τὸ εἶχε δώσει μάλιστα καὶ σὲ κάποιον Γάλλο κληρικό, «versé dans le grec vulgaire», τὸν Nicolas Genier, κάτοικο Σμύρνης, νὰ τοῦ τὸ μεταφράσει στὴ γαλλικὴ· θὰ ἔστειλε, βέβαια, στὸν Caumont τὴ γαλλικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία «pourra fournir des faits curieux, que les historiens du dernier siècle peuvent avoir ignorés». Ἀπὸ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Genier μετὰ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ προέκυψε τὸ γαλλικὸ χφ. 1409 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ, τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι ὁ Γάλλος κληρικός ἐπεξεργάστηκε στὴν Ἀγκυρὰ<sup>19</sup>. Ὅσο τώρα γιὰ τὸ ἑλληνικὸ χειρόγραφο τῆς μετάφρασης τοῦ Ἀμηνῶ, αὐτὸ πέρασε στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας τὸ 1752—ἢ, του-

17. H. Omont, *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles*, τ. I, Παρίσι 1902, σ. 502 (ἐπιστολὴ τοῦ Sevin στὸν Maurepas τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1729).

18. Omont, *ὁ.π.*, σ. 741.

19. Γιὰ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ βλ. C. C. Giurescu, «Les manuscrits roumains de la Bibliothèque Nationale 2. Traduction française du manuscrit (Suppl. grec 6), faite par Nicolas Genier de Smyrne», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, janvier-mars 1925, σ. 53-54, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

λάχιστον τότε, καταχωρήθηκε σ' αὐτὴν ἀπὸ τὸ βιβλιοθηκάριό της ἀββᾶ Sallier<sup>20</sup>. «Envoyé par Mr. Peyssonel et remis par Mr. Marie le 1er de juillet 1752, S(allier)» — σημείωση πού ἀπαντοῦμε στὸ verso τοῦ πρώτου ἐσώφυλλου.

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ παρουσίασε στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν ὁ ἐλληνιστὴς Μ. Hase μὲ ἓνα ἀρκετὰ ἐκτεταμένο μελέτημά του τὸ 1827<sup>21</sup>. ὁ ἴδιος φαίνεται ὅτι τὸ εἶχε παρουσιάσει λίγο νωρίτερα, τὸ 1816, ἀρχίζοντας ἔτσι τὰ μαθήματά του τῆς νεοελληνικῆς στὴν École des Langues Orientales<sup>22</sup>. Ὁ Hase ὅμως εἶχε κάνει ἓνα σοβαρὸ λάθος νομίζοντας ὅτι ὅλο τὸ ἔργο πού μετέφρασε ὁ Ἀμηρᾶς ἀνῆκε στὸ Νικόλαο Costin. Δίνουμε ὅμως ἐδῶ τὰ περιεχόμενα τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἀμηρᾶ, γιὰ νὰ μπορέσουμε, στὴ συνέχεια, νὰ δοῦμε καὶ τὰ προβλήματα πού δημιουργεῖ.

φφ. I-V λευκά.

φ. VI — Ἡ σημείωση: *Envoyé par Mr. Peyssonel et remis par Mr. Marie le 1er de Juillet 1752, S[allier]*.

φ. VII. Ὁ τίτλος τοῦ χειρογράφου μὲ τὸ ἐμβλημα τῆς Μολδαβίας (κεφαλὴ μόσχου ἐστεμμένου μὲ κορώννα, ἄστρο καὶ δύο ξίφη χιαστί, καὶ τὰ ἀρχικά *I*(ωάννης) *I*(ρηγόριος) *I*(κίνας) *B*(οεβόδας).

φ. VIII-X λευκά.

φ. XI-XII Ἑλεγχος τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας.

φ. XIII-XIV λευκά.

φφ. 1-6. *Πρόλογος τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας τῆς ἐπιμελῶς μεταφρασθεῖσης παρὰ Ἀλεξάνδρου Ἀμηρᾶ.*

φφ. 7-67. Ἀρχὴ *Περὶ κτίσεως κόσμου*. Ὡς τὸ φ. 67 περιέχεται τὸ πρῶτο βιβλίο τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας πού μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἀμηρᾶ, φτάνει δηλ. ὡς τοὺς ἐξ χιλιάδας ὀχτακοσίους ἐβδομήντα τέσσαρας χρόνους. Στὰ φφ. 65-67 *Περὶ τοῦ πότε ἔγινεν ἡ δευτέρα μετοικεσία τῆς Μολδοβίας, Κεφάλαιον, ἱστον*.

φφ. 68-80 λευκά.

20. Γιὰ τὸν βιβλιοθηκάριο Claude Sallier βλ. Alfred Franklin, *Les anciennes bibliothèques de Paris, églises, monastères, collèges etc*, τ. 2, Παρίσι 1870, σ. 212.

21. M. Hase, «Notice d'un manuscrit de la Bibliothèque du Roi, contenant une Histoire inédite de la Moldavie, composée en Moldavie par Nicolas Costin, grand logothète à la cour d'Iassy et traduite en grec moderne par Alexandre Amiras», στὴ σειρά *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque du Roi et autres bibliothèques*, τ. 11, Παρίσι 1827, σ. 274-394.

22. Ἡ πληροφορία τοῦ Alex. Cioranescu, *Correspondance de Daniel Démetrius Philippidès et de J.-D. Barbié du Bocage (1794-1819)*, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 132-133, σημ. 50. Ἀπὸ τὸν Hase ἔχουμε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Villosion, γύρω στὰ 1805, εἶχε ἀφιερώσει ἓναν κύκλο μαθημάτων τῆς νεοελληνικῆς μὲ βάση τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τοῦ Ἀμηρᾶ.

- φφ. 81-85 (olim 68-72). *Πίναξ γενικός περιέχων πάσας τὰς αὐθεντίας, τοὺς τε πολέμους, καὶ τὰ ἐν ἐκάστη κατὰ καιροὺς συμβάντα ἀπὸ τὸν Δράγοση βόδα μέχρι Γρηγορίου Γρίκα βοεβόδα.*
- φφ. 86-92 λευκά.
- φφ. 1-544. *Ἱστορία τῆς Μολδοβίας. Περὶ τῆς αὐθεντίας τοῦ Δράγοση βόδα.* Περιέχονται ἐδῶ: φφ. 1-242 τὸ Χρονικὸ τοῦ Νικόλαου Costin ἀπὸ τὴν ἔδρυση τοῦ μολδαβικοῦ κράτους ὡς τὰ 1601· στὸ φ. 242 ἡ σημείωση: "Ἐως ἐδῶ τοῦτος ὁ χρονογράφος ἐγράφη ἀπὸ τὸ ἀνθίβολον ὅπου ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Νικολάκις Κωστήν, ὅστις ἐ χρημάτισε μέγας λογοθέτης. Ἀκολουθοῦν: Στίχοι νεκρόσιμοι, τοὺς ὁποίους ἔχουν προσθέσει ὅλοι οἱ ἀντιγραφεῖς (βλ. M. Kogalniceanu, Opere M. Costin, τ. 1, 496 σημ. 1, ὅπου καὶ δημοσίευση τῶν στίχων αὐτῶν στὴ ρουμανικῇ). Τὰ φφ. 243-410 περιέχουν τὸ Χρονικὸ τοῦ Miron Costin ἀπὸ τὸ 1601-1661. Στὸ φ. 242 ἡ σημείωση: "Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζομεν νὰ γράφομεν τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὸ ἀνθίβολον τοῦ μηρῶ Κωστήν Λογοθέτου, Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαήλ Βόδα» Πρβλ. καὶ φ. 409-410. "Ἐως ἐδῶ ἐγράφη ἡ ἱστορία ἀπὸ τὸ πρωτότυπον τοῦ μακαρίτου μυρῶν Κωστήν μεγάλου λογοθέτου. Τὰ φφ. 410-412 περιέχουν: "Ἐδῶ γράφομεν τὰ ὀφθίκια, ἦρουν τὰς ἀξίας ὅπου κατέστησεν ὁ Α Ἀλέξανδρος βόδας ὁ λεγόμενος ἀγαθός, καὶ γέρων. Τὰ φφ. 412-544 περιέχουν τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Ἀμῆρα ἢ Χρονικὸ Ἀνωνύμου, τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἀπὸ τὴν αὐθεντία τοῦ Δαβήζα βόδα (φ. 412) καὶ τελειώνει (φ. 543-544) μὲ κεφάλαιο τιτλοφορούμενο: "Ἐδῶ γράφομεν διὰ τοὺς ἀχαρίστους, καὶ λαϊμάργους πῶς ὁ θεὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας τοὺς τοὺς παιδεύει, καὶ ἀποδίδωσιν αὐτοῖς τὰ ἴσα.

Μὲ δυὸ λόγια: ὁ Ἀμηνῶς μετέφρασε πρῶτο τὸ χρονικὸ τοῦ Νικόλαου Costin ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἔδρυση τοῦ μολδαβικοῦ κράτους ὡς τὰ 1601 (φφ. 1-242), δεῦτερο τὸ χρονικὸ τοῦ Miron Costin ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1601 ὡς τὰ 1661 (φφ. 243-210), γιὰ νὰ ὑπάρχει ἔτσι μιὰ χρονικὴ συνέχεια, καί, τέλος, ἓνα ἄλλο χρονικὸ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Δαβήζα βόδα (1661), καὶ φτάνει ὡς τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἡγεμονίας τοῦ Γρηγορίου Γρίκα (Σεπτ. 1729). Τὸ τρίτο αὐτὸ μέρος ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρόβλημα: εἶναι ὁ Ἀμηνῶς ὁ συντάκτης τοῦ τρίτου αὐτοῦ χρονικοῦ ἢ ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸ μετὰφραση στὴν ἐλληνικὴ ἀπὸ κάποιο ἄλλο χρονικὸ ποὺ ὁ χρονογράφος τοῦ μᾶς εἶναι ἄγνωστος; Στὴν τελευταία αὐτὴν περίπτωσι ἀποκλίνει ἡ νεότερη ρουμανικὴ ἐπιστήμη· ἔτσι ὁ P. P. Panaitescu, τὸ 1958, ἐπιχείρησε νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Ἀμηνῶς χρησιμοποίησε γιὰ τὴ μετὰφρασί του ἓνα συμπῆλημα χρονικῶν τοῦ Miron καὶ Νικολάου Costin καὶ τοῦ ἀνώνυμου χρονογράφου τοῦ τρίτου αὐτοῦ μέρους<sup>23</sup>. Τελευταία, τὸ 1975, ὁ καθηγητὴς κ. Dan Simonescu, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε τὸ χρονικὸ αὐτὸ τῆς Μολδαβίας, ὑποστήριξε πῶς, μὲ βάση τὰ περιγραφόμενα γεγονότα καὶ τὰ ἄλ-

23. P. P. Panaitescu, *Miron Costin Opere*, Βουκουρέστι 1958, σ. 346-348.

λα ἐσωτερικὰ τεκμήρια τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ, δὲν μπορούμε νὰ δεχτοῦμε τὸν Ἀμηνῶ ὡς συντάκτη του<sup>24</sup>. Ἡ συμπάθεια τοῦ χρονογράφου πρὸς τοὺς ἐντόπιους ἡγεμόνες καὶ τοὺς Μολδαβοὺς βογιάρους καὶ ἡ ἐπιφυλακτικὴ του στάση ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες ὁδήγησαν τὸν D. Simonescu, στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος, καὶ συνεχιστὴς τῶν χρονικῶν τῶν Costin, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι Ἕλληνας, ἀλλὰ κάποιος Ρουμάνος μὲ συγκροτημένη παιδεία. Ὁ ρόλος τοῦ Ἀμηνῶ, πάντα κατὰ τὸν Simonescu, θὰ πρέπει νὰ περιοριστεῖ στὴ βοήθεια ποὺ ἔδωσε στὸ Ρουμάνο χρονογράφο στὰ σημεῖα ἐκεῖνα τὰ ἀναφερόμενα στὶς πληροφορίες ποὺ περιεῖχαν τουρκικὲς καὶ ταταρικὲς πηγές, τίς ὁποῖες ὁ Σμυρναῖος αὐλικὸς γνώριζε καλὰ ἀπὸ τὴ θέση του ὡς διερμηνεὺς τοῦ Γκίκα στὶς ἀνατολικὲς γλῶσσες. Φαίνεται, πάντως, ὅτι ὁ Ἀμηνῶς εἶχε καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς Τατάρους καὶ ἦταν καλὸς γνώστης τῆς γλώσσας καὶ τῶν ἐθίμων τους· γι' αὐτὲς του τίς σχέσεις οἱ μαρτυρίες ποὺ διαθέτουμε εἶναι ἔμμεσες<sup>25</sup>. Ἡ γνώση λοιπὸν προσώπων καὶ καταστάσεων ἐκ μέρους τοῦ Ἀμηνῶ θὰ ἀποτέλεσε, ἴσως, τὴν κύρια αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ὁ Φαναριώτης Γκίκας ἀνέθεσε σ' αὐτὸν τὴ μετὰφραση τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ ὅχι σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λογίους τοῦ αὐλικοῦ περιβάλλοντος — σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς δασκάλους, γιὰ παράδειγμα, τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἰασίου<sup>26</sup>. Ἄς σημειωθεῖ τέλος ἐδῶ, ὅτι ὁ N. Iorga εἶχε δεχθεῖ τὸν Ἀμηνῶ ὡς συντάκτη τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ<sup>27</sup>. Καὶ μιὰ ἀκόμη παρατήρηση: ὁ τίτλος δὲν ἀνταποκρίνεται μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ κώδικα καὶ εἶναι περίεργο ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ γιὰ τὸν Ἀμηνῶς γράφει ὅτι τὸ χρονικὸ ποὺ μετέφρασε εἶναι τοῦ Miron Costin — ἀπὸ ἐδῶ, ἄλλωστε, παρὰσύρθηκε καὶ ὁ Hase καὶ ἀπέδωσε στὸ Miron ὅλη τὴ μολδαβικὴ ἱστορία. Θὰ συμπληρώσουμε μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι ὁ Ἀμηνῶς γνωρίζει καὶ σημειώνει στὴ μετὰφρασή του τὰ κεφά-

24. Dan Simonescu (ἐκδ.), *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1629) (Pseudo-Amiras)*, Studii și editie critica de Dan Simonescu, Βουκουρέστι, ἐκδ. ARSR, 1975, σ. IX (Εἰσαγωγή).

25. Ὁ N. Iorga, *Studii și Documente*, σ. 42 ὑποστήριξε ὅτι ὁ Ἀμηνῶς ἔφτασε στὶς ἡγεμονίες μέσω τοῦ χάνη τῶν Τατάρων. Στὸ *Χρονικὸ τῶν Γκίκα*, σ. 272 διαβάζουμε ὅτι ὁ Ἀμηνῶς ἦταν ἀπὸ τοὺς αὐλικούς τοῦ Ρακοβίτσα πού, στὰ 1717 σὲ ἀνεπιθύμητη παρουσία Τατάρων στὴ Μολδαβία, ἦταν αὐτὸς ποὺ προσπάθησε νὰ τοὺς πείσει νὰ ἀποσυρθοῦν. Ἀλλὰ καὶ στὸ χρονικὸ του γιὰ τὸν Κάρολο IB' ὁ Ἀμηνῶς ὅταν κάνει λόγο γιὰ τοὺς Τατάρους εἶναι πολὺ ἀναλυτικὸς· Iorga ὁ.π., σ. 75-76.

26. Δάσκαλοι στὴν Ἀκαδημία τὴν ἐποχὴ αὐτὴν ἦταν, πάντως, πρόσωπα μᾶλλον ἄγνωστα· βλ. Cioran, *Les Académies*, σ. 88-91.

27. Βλ. τὴν εἰσαγωγή τοῦ Iorga στὴν ἐκδόση τῆς *Ἱστορίας τοῦ Καρόλου IB'*, σ. 42.

λαια που ἀνήκουν στο Μiron καὶ ἐκεῖνα που ἀνήκουν στο Νικόλαο Costin. Ὁ μεταφραστὴς ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἡ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων φτάνει ὡς τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1729, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα περιγράφονται καὶ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1729. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ch. Astruc, ὅπως μνημονεύεται στὴν περιγραφή τοῦ ἀνέκδοτου κατὰ λόγού του, εἶναι, νομίζουμε, προφανής: ὁ Ἀμηρᾶς δὲ θεώρησε δηλ. ἀναγκαῖο νὰ ἀλλάξει τὸν τίτλο, ὅταν τοῦ δόθηκε, ὁκτὼ μῆνες ἀργότερα, νέο ὑλικὸ τὸ ὁποῖο προσέθεσε στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους.

Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀμηρᾶ, πέρα ἀπὸ τὴ σπουδαιότητά του ὡς συγχρονικῆς μὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα πηγῆς, παρουσιάζει καὶ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ γλωσσικῆς πλευρᾶς, ἀφοῦ ἔχουμε ἓνα τεκμήριο τοῦ τύπου τῆς ὀμιλουμένης νεοελληνικῆς στὶς ἡγεμονίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ κείμενα που περνοῦν στὴ μετάφραση τοῦ Ἀμηρᾶ ὡς παρθέματα ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς μεταφράζονται ἀπὸ τὸ Συμωναῖο λόγιό μὲ ἐπιτυχία. Ἡ μετάφραση τοῦ Πρόλογου τῆς Μολδαβικῆς Ἱστορίας τοῦ N. Costin εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἐκδίδουμε ὡς παράρτημα στὴν παρούσα μελέτη<sup>28</sup>. Ἄλλοις ὁ Ἀμηρᾶς μεταφράζει τοὺς στίχους τοῦ Διονυσίου Περιηγητῆ, Orbis Descriptio, στίχ. 302-305, ὡς ἐξῆς<sup>29</sup>:

*Τοῦ μὲν πρὸς Βορρὴν τετανυσμένα φῦλα νέμονται  
Πολλὰ μαλ' ἐξείης, Μαιώτιδος ἐς στόμα λίμνης,  
Γερμανοί, Σαρμάται τε, Γέται δ' ἄμα, Βαστάρται τε  
Δακῶν τ' ἄσπετος αἶα, καὶ ἀλκήνεντες Ἀλανοὶ*

Ἀπόδοση τοῦ Ἀμηρᾶ (Μέρος Α', φ. 26 τοῦ Suppl. grec 6).

*Ἐθνη πολλὰ κατώκησαν Μαιώτιδος εἰς τόπους  
Νέμτζοι καὶ Γέται, Σάρμαται, ὁμοῦ μὲ τοὺς Βαστάρτους  
καθέδρα πάλοι τῶν Δακῶν ὁμοῦ μὲ τοὺς Ἀλάνους  
Ὅπουχαν στήθη δυνατὰ καὶ θώρακας μεγάλους.*

Ἄλλοις πάλι ἀποδίδει τοὺς στίχους τοῦ Ὀβίδιου, Epist. ex Ponto, lib. IV, eleg. IX, στίχ. 75-78.

*Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus, et illo  
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit*

28. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Πρόλογο μὲ γαλλικὴ μετάφραση δημοσίεψε καὶ ὁ Hase, Notices, ὁ.π., σ. 289-294.

29. Τὰ ἐξέδωσε καὶ τὰ δύο ὁ Hase, ὁ.π., σ. 280.

*Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli:  
His arcu fisos terruit ense Getas*

Ἐνα καιρὸν τὴν ὥρισαν Γέται, τῶρα δὲ Φλάκος  
Πολύτιμον τοῦ Δούναβι τὴν ὄχθην χωρὶς λάθος  
Ἐκεῖνος καὶ τὴν Μύσιαν ἐκράτησε μὲ πίστιν,  
Καὶ ἀπ' ἐδῶ ἔδιωξε τοὺς Γέτας μὲ τὴν νίκην

(Μέρος Α', φ. 39)

Σὲ ἓνα ἄλλο σημεῖο πάλι, μὲ ἀφορμὴ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαήλ Βόδα, ὁ Μολδαβὸς χρονογράφος ἔχει παραθέσει στὴ μολδαβικὴ «στίχους νεκρώσιμους», τοὺς ὁποίους ὁ Ἀμηνρᾶς μεταφράζει μὲ ἀρκετὴν ἐπιτυχία, ἂν λάβουμε μάλιστα ὑπόψη ὅτι ζοῦσε στὸν ἀντιποικητικὸ ΙΗ' αἰῶνα, σὲ μιὰ δηλ. ἐποχὴ, ὅπου τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ στὴν πεζογραφία δὲν ἔχουν ἀκόμη καλὰ καλὰ ξεκαθαριστεῖ. Ὡστόσο ὅμως ὁ Ἀμηνρᾶς φαίνεται νὰ ἔχει κάποια εὐαισθησία στὸ στίχο· αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς στίχους παραθέτω στὴ συνέχεια.

#### Στίχοι Νεκρώσιμοι

Ὁ θάνατος ἴσα πατεῖ τὰ σπῆτια τῶν αἰθέντων  
καὶ βασιλέων τε ὁμοῦ, καὶ ὅλων τῶν ἀρχόντων,  
πλουσίων τε, καὶ πτωχῶν κόπτει τοὺς τὴν ζωὴν τοὺς  
Πάντοτε ὡς ἐπίβουλος θηρεύει τὴν ψυχὴν τοὺς.  
Ἄστατος, εὐμετάβλητος κανένα δὲν ἀφίνει  
Ἀπὸ τὸν θάνατον λοιπὸν τις ἠμπορεῖ νὰ φύγη;  
Ἐσὸ μὲ τὸν καιρὸν λοιπὸν ὅλα τὰ ἀφανίζεις  
Καὶ τίποτες αἰώνιον εἰς τὸν κόσμον δὲν ἀφίνεις  
Σὺ Πάτερ πάντων, βασιλεῦ, Κύριε, σὺ γὰρ μόνος  
Περνᾷς(ς) ἔτη ἄμετρα εἰς αἰῶνα αἰῶνος,  
Σὺ τοὺς καιροὺς ἐπρόσταξες, πάντ' ἄστατοι νὰ εἶναι.  
Πρᾶγμα αἰώνιον ἐδῶ εἰς τὸν κόσμον νὰ μὴν εἶναι,  
Ἦτον πολλοί, εἶναι πολλοί, καὶ πολλοὶ ἀπανδέχουν,  
Τοῦ κόσμου τὰς μεταβολὰς καὶ γλυτωμὸν δὲν ἔχουν.

Ὁ Hase δὲν ἔχει καλὴ γνώμη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς μετάφρασης τοῦ Ἀμηνρᾶ, ἀφοῦ συχνὰ στὴ μελέτη του γιὰ τὸ χειρόγραφο τοῦ Φαναριώτη αὐλικοῦ κατηγορεῖ τὸν ἴδιο καὶ τοὺς ἀντιγραφεῖς γιὰ παραμόρφωση πολλῶν σημείων ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν Costin. Ἀναφέρει γιὰ παράδειγμα τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων ποὺ χρησιμοποίησαν οἱ Costin καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν

άλλοιωθεῖ πολὺ ἀπὸ τὸν Ἀμηνῶ. Τὰ παραθέτουμε ἐδῶ: Βερόσιος, Περὶ Ἑθνῶν, Βίων ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Τραϊανοῦ, Εὐτρόπιος, Ἰούλιος Καπητόλιος, Βερνάνδ, Βομφήν, Τοπελτίν, Ἰωαν. ὁ μέγας, Ἰσφάμφιος, Κρόμερ, Στρι-κόβσκη, Βαρώνιος, Καριών, Καβάτζιους Βλοῦχος, ὁ λέχος Βέλσιης, μεχό-βιος βάποβσκη<sup>30</sup>. Ὁ Panaitescu παρατήρησε ἀκόμη ὅτι ὁ Ἀμηνῶς δὲν ἐξηγεῖ στὴ γλώσσα του τοὺς τίτλους τῆς φεουδαλικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἀπλὰ καὶ μόνον τοὺς μεταγράφει ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ: tara - τζάρα, curteanul - κουρτζάνος, vataful de aprozi - βατάφος τῶν ἀπρόδων, armas-άρμάσι, taran-τζαράνος, vornic-βορνίκος, divan-διβάνια, copii de casa-παιδιὰ τοῦ ὁσπητίου<sup>31</sup>.

Ἡ ἐλληνικὴ λογιόσυνη τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐπόμενου ἐνδιαφέρθηκε πάντως γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Ἀμηνῶ. Πέρα ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, ὁ Κ. Σάθας εἶχε δεῖ καὶ περιγράφει τὸν Παρισινὸ Κώδικα Suppl. grec 6 σὲ ἀνυπόγραφη ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Καμπάνη, ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος πληροφοροῦσε τὸν Π. Λάμπρο γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Hase, ὁ Ἐπ. Σταματιάδης δημοσίευσε τὴν ἐπιστολὴ Οἰκονόμου ἀλλὰ καὶ τὸ κεφάλαιο «Περὶ τοῦ δεσπότη βασιλικοῦ» παρμένο ἀπὸ τὸν Κώδικα τῆς Ἀνδρου στὸ βιβλίο του «Βίος Ἰακώβου Βασιλικοῦ», Σάμος 1894, σ. 10 κέξ., 114 κ.έξ. ἀντίστοιχα<sup>32</sup>. Ὁ συντάκτης τοῦ ἐλληνόγλωσσου χρονικοῦ τῶν Γκίκα (Cronica Ghiculestilor) χρησιμοποίησε καὶ αὐτὸς τὸ ἔργο τοῦ Ἀμηνῶ<sup>33</sup>.

**B.** Τὸ δεύτερο ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀμηνῶ εἶναι ἡ *Αὐθεντικὴ Ἱστορία τοῦ Καρόλου 12ου, βασιλέως Σουηδίας, κατὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ διαμονὴν αὐτοῦ, διαρκέσαντες ἑτη πέντε καὶ τρεῖς μῆνας*. Ἡ ἐλληνικὴ μορφή τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔχει χαθεῖ, ἀλλὰ σώθηκε ἡ ἰταλικὴ μετάφρασή του ποὺ δημοσιεύτηκε σχολιασμένη ἀπὸ τὸ Ν. Iorga τὸ 1905. Τίτλος τῆς ἰταλι-

30. Ὁ Hase (δ.π., σ. 295) ἐπιχείρησε νὰ ταυτίσει τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς: «on soit que les quatre écrivains cités en premier lieu sont Bérose, Dion Cassius, Eutrope et Jules, Capitolin. Je crois reconnaître ensuite Bernard Vapori-rius, Bonfin, Laurent Toppeltin [πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸ L. Toppeltin de Medgyes ποὺ ἔγραψε *Origines et occasus Transsylvanorum*, Λυών 1667 καὶ β' ἔκδ. Βιέννη 1752], Jean Magnus archevêque d'Upsal, Nicolas Istioanfi, Martin Cromer, Matthias Strykowski, Baronius, Carion, auteur de la Chronique contri-buée par Gaspar Peucer, Jean Dlugoss de Niedzielsko, Martin Bielski, Matthias de Michovie».

31. Panaitescu, δ.π., σ. 363.

32. Λάμπρος, δ.π., σ. 184-185.

33. *Cronica Ghiculestilor*, δ.π., σ. XV.

κῆς μορφῆς τοῦ ἔργου τοῦ Ἀμηνῶ: *Autentica Istoria di Carlo XII, Ré di Svezia, nel tempo della sua dimora in Turchia, la quale durò per cinque anni e tre mesi; ricavatta esattamente dal rugguaglio fattone dal Sig. d'Amira, che lo ha servito in tutto suddetto tempo per suo primo interprete*<sup>34</sup>. Τὸ ἰταλικὸ κείμενο ὁ Ν. Iorga τὸ ἐξέδωσε ἀπὸ τὸ χφ. 699 τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀρχαίων τῆς Βιέννης· ὁ ἴδιος ἀνακοίνωσε, τὸ 1929, τὴν ὑπαρξὴ στὴν Οὐψάλα ἐνὸς δεύτερου χειρόγραφου μὲ ἀρκετὲς παραλλαγές ἀπὸ τὸ πρῶτο<sup>35</sup>. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀμηνῶς, ἡ κάποιος ἄγνωστός μας ἰταλομαθὴς φίλος του, φαίνεται ὅτι ἐπεξεργάστηκε τὴν ἰταλικὴ μορφὴ τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου τοῦ Ἀμηνῶ γιὰ τὸν Κάρολο IB'. Πιὶ συγκεκριμένα, τώρα, στίς 12/23 Μαρτίου 1739 ὁ Σμυρναῖος λόγιος ἀπηύθυνε ἀπὸ τὸ Πέραν ἐπιστολὴ πρὸς Σουηδὸ ἐπίσημο, γραμμένη στὴν ἰταλική, γιὰ νὰ τὸν πληροφωρήσει ὅτι εἶχε τελειώσει τὴν ἀφήγηση τῆς Ἱστορίας τοῦ Κάρολου IB' καὶ ὅτι θὰ τὴν ἔστειλε στὴ Σουηδία μὲ δύο ἀντιπρόσωπους τῆς αὐλῆς (τὸν C. F. von Höpken καὶ τὸν E. Carleson) ποὺ ἐτοιμάζονταν νὰ ἀναχωρήσουν μὲ σουηδικὸ πλοῖο γιὰ τὴν πατρίδα τους· σημειώνω ὅτι ἡ ἱστορία εἶχε ἀφιερωθεῖ στὴν βασιλίσσα τῆς Σουηδίας Οὐλριχα Ἐλεονώρα, ἀδελφὴ τοῦ Κάρολου<sup>36</sup>. Μιὰ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμηνῶ, χρονολογημένη στίς 20 Νοεμβρίου 1739, γραμμένη καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὸ Πέραν, ἀπευθυνόταν στὸ Σουηδὸ Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὸν συνέχαιρε γιὰ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του ὡς «vieux et bon ami». Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ τοῦ εἶχε ἐπισυνάψει «... un livre des mémoires du séjour de S. Majesté le Roy Charles 12-me en Turquie...» ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴ Βασιλίσσα<sup>37</sup>. Δυστυχῶς καὶ στίς δύο ἐπιστολὲς τοῦ Ἀμηνῶ πρὸς τοὺς Σουηδοὺς ἐπίσημους δὲν μνημονεύεται σὲ ποιὰ γλώσσα εἶναι γραμμένο τὸ ἔργο τῆς Ἱστορίας τοῦ Κάρολου. Τὸ ἔργο ποὺ ἔχουμε

34. N. Iorga, *Studii si Documente cu privire la Istoria Romînilor*, IX, Βουκουρέστι 1906, σ. 41-124.

35. «Un autre manuscrit, que nous pensons depuis longtemps à publier est à Upsal» πβ. Karadja, ὁ.π., σ. 338 σημ. 2.

36. Ὁ Karadja (ὁ.π., σ. 338) ὑποστηρίζει ὅτι τελικὰ ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ στάλθηκε διὰ ξηρᾶς μὲ ταχυδρόμο, ὁ ὁποῖος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Ρώσους κοντὰ στὸ Breslau· ἀνέμεσα στὰ ἄλλα ποὺ τοῦ πῆραν οἱ Ρῶσοι ἦταν, κατὰ τὸν Karadja, καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀμηνῶ, τὸ ὁποῖο ἀπὸ ἐκεῖ κατέληξε στὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. Νὰ ὑποθέσουμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ὅτι τὸ ἔργο ποὺ συνόδευε τὴν πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμηνῶ κατέληξε στὴ Βιέννη μετὰ τὴν τύχη ποὺ εἶχε ὁ κομιστής του, ἐνῶ τὸ δεύτερο, αὐτὸ δηλ. ποὺ στάλθηκε, παραλλαγμένο σχετικὰ, μὲ τὴ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμηνῶ ἔφτασε στὸν προορισμὸ του καὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ βρίσκεται σήμερα στὴν Οὐψάλα;

37. Karadja, ὁ.π., σ. 337-338· πβ. Russo, ὁ.π., 198-199.

στη διάθεσή μας, ή Ιταλική δηλ. μορφή του, αρχίζει από το 1702, χρονιά που ο Μεγάλος Πέτρος κηρύσσει τον πόλεμο κατά του Κάρολου ΙΒ', και τελειώνει με το θάνατο του Σουηδοῦ βασιλιᾶ (1716). Περιγράφονται δηλ. οί ἀγῶνες του Κάρολου, οί στρατιωτικές του ἐπιτυχίες καὶ ἡ ἥττα του, τὸ 1709, στὴ μάχη τῆς Πολτάβας ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Μ. Πέτρου. Ἡ διήγηση τοῦ Ἀμπερᾶ γίνεται λεπτομερέστερη μετὰ τὸ 1709, χρονιά δηλ. πού προσλαμβάνεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κάρολου μετὰ τὴν ιδιότητα τοῦ πρώτου διερμηνέα. Εἶναι δηλ. ἡ ἐποχὴ πού ὁ Κάρολος ἔχει ἐγκατασταθεῖ στὸ Μπενδέρ, κοντὰ στὰ ρουμανο-ταταρικά σύνορα καὶ προσπαθεῖ νὰ συνεννοηθεῖ μετὰ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη γιὰ τὸ σχηματισμὸ συνασπισμοῦ κατὰ τοῦ Μ. Πέτρου. Στὶς συνεννοήσεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ στὶς περιπέτειες τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ ἐξαιτίας τῶν Τούρκων, ὁ Ἀμπερᾶς ἔχει ἓνα καίριο ρόλο — δὲν παραλείπει μάλιστα νὰ τὸν ἀναφέρει, ὅπου τὸ θεωρεῖ ἀναγκαῖο.

Ἡ ἱστορία τοῦ Κάρολου εἶναι μιὰ πρώτης τάξεως πηγὴ γιὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης τῆς, στηρίζονται σὲ δικές του μαρτυρίες, σὲ ἐγγράφα καὶ σὲ ἄλλα δοκουμενὰ πού φύλαξε μετὰ ἐπιμέλεια γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτόν: «νὰ συγγράψῃ δηλ. τὴν Ἱστορίαν τοῦ Κάρολου. Νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι μέρος τῆς ἰδίας ἐποχῆς εἶχε ἀπασχολήσῃ καὶ ἓναν ἄλλον Ἕλληνα: τὸν Ἰωάννη Ἀφενδούλη, γραμματικὸ τῆς τουρκικῆς στὴν αὐλὴ τοῦ Βλάχου ἡγεμόνα Κωνσταντίνου Μπασσαράμπα (1688-1714), τὸν ὁποῖο ὁ Φαναριώτης αὐλικὸς ἐκπροσωποῦσε στὸ Μπενδέρ τὴν περίοδο 1712-1714. Ὁ Ἀφενδούλης ἔγραψε ἓνα χρονικὸ τιτλοφορούμενο *Ἱστορία Μερικὴ τῶν συμβάντων τῷ Πηγί Σβέκω Καρόλω μετὰ τὴν ἐν τῷ Προῦτῳ ἀποτελείωσιν τῆς ἀγάπης τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τῶν Μόσχων, διατρίβοντι ἐν Μπεντερίῳ, ὑπὸ Ἀφεντούλη Κωνσταντινουπολίτου Κλουτζάση ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ*· τὸ χρονικὸ αὐτὸ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο-Κεραμέα<sup>38</sup>. Τὰ δύο αὐτὰ χρονικά, τὸ πρῶτο τοῦ Ἀμπερᾶ καὶ τὸ δεύτερο τοῦ Ἀφενδούλη, καλύπτουν μετὰ πληρότητα τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται πολὺ ἱκανοποιητικὰ. Δὲ γνωρίζουμε, τέλος, σὲ ποῖο ποσοστὸ ἐπηρεάσε τὸν Ἀμπερᾶ γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς Ἱστορίας τοῦ Κάρολου ἡ ἐκδοσις, στὰ 1731, τοῦ Βολταίρου, *Histoire de Charles XII, roi de Suède*: ἂς σημειωθεῖ ὅτι τὰ κεφάλαια Ε'

38. Στὴ σειρὰ Hurmuzaki, Documente privitoare Istoria Românilor-Ἑλληνικά Κείμενα Χρήσιμα τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ρωμανίας— Συλλεγέντα καὶ ἐκδιδόμενα μετὰ προλόγου καὶ πίνακος ὀνομαστικοῦ ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Βουκουρέστι 1909, σ. 50-76. Γιὰ τὸν Ἀφενδούλη βλ. τὴ μονογραφίαν τοῦ I. Ionașcu, «Despre cronicarul Afenduli Din Tara Romaneasca», *Studii* 22 (1969) 875-885.

και Σ' τοῦ ἔργου τοῦ Βολταίρου πραγματεύονται τὴν παρουσία τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ στοῦ Μπενδέρ<sup>39</sup>. Στὰ 1806 ὁ Κωνσταντῖνος Τζιγαρᾶς μετέφρασε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ Βολταίρου καὶ τὸ τύπωσε, μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ, στοῦ τυπογραφεῖο Θεοδοσίου στὴ Βενετία<sup>40</sup>, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιόλου αὐτῆς (τῆς Ἱστορίας) συγγραφέως», δηλ. τοῦ Βολταίρου<sup>41</sup>.

Γ'. Ἐγινε λόγος ἀπὸ τὸ D. Russo ἂν θὰ πρέπει νὰ ἀποδώσουμε στὸν Ἀμυρᾶ τὸ ἔργο *Ἀρχὴ τῶν σάχιδων ἢ φανέρωσις καὶ πόσον καιρὸν ἐστάθησαν σάχηδες*, τὸ ὁποῖο περιέχεται στὸν Κώδικα 887 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμνικῆς Ἀκαδημίας, στοῦ Βουκουρέστι<sup>42</sup>. Δὲν μπόρεσα νὰ δῶ τὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ ἡ μνεία ὅτι ἡ μετάφραση ἀνήκει στὸν Ἀλέξανδρο τὸν πρῶτον μέγα πορτάρη<sup>43</sup> πρέπει, μᾶλλον, νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸν Ἀλέξανδρο Ἀμυρᾶ, ὁ ὁποῖος διατέλεσε Μέγας Πορτάρης στὰ χρόνια τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μιχαὴλ Ρακοβίτσα· ἦταν, ἐπιπλέον, καὶ ὁ διερμηνέας τῆς τουρκικῆς γλώσσας στὶς τρεῖς αὐλὲς ποὺ ὑπηρέτησε.

Ὁ N. Iorga ἀπέδωσε στὸν Ἀμυρᾶ καὶ ἓνα ἀκόμη ἔργο: πρόκειται γιὰ τὴ μετάφραση ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ στὴν ἐλληνικὴ τοῦ βίου τοῦ Μ. Πέτρου<sup>44</sup>, ποὺ, στὴν πραγματικότητα, ἐπεξεργάστηκε ὁ Γιαννιώτης Ἀλέξανδρος Καγκελλάριος μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ Ἀντόνιου Κατήφορου *Vita di Pietro il Grande*· ὁ Russo, ἄλλωστε, ἀπέδειξε ὅτι ὁ Ἀμυρᾶς δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Καγκελλάριο<sup>45</sup>.

Ὁ Ἀμυρᾶς ἔζησε ἀρκετὰ χρόνια στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, πότε στοῦ Μπενδέρ καὶ πότε στὴ μολδαβικὴ αὐλὴ, ἦταν γνώστης καλὸς τῆς γλώ-

39. Ὁ Βολταῖρος συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ βιογραφῇ τὸν Κάρολο IB' μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Ἀγγλία (1730)· ἡ προσωπικότητά τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ εἶχε ἐντυπωσιάσει βαθιὰ ἐχθροὺς καὶ φίλους του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἔτσι ὁ Βολταῖρος συνέθεσε τὴ βιογραφία του μὲ βάση ὕλικὸ πρωτογενὲς καὶ προερχόμενο ἀπὸ μαρτυρίες ἑγκυρίων προσώπων.

40. Πβ. Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέζας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. Α', Ἀθῆνα 1939, σ. 69, ἀρ. 418.

41. Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, Ἀθῆνα 1977, σ. 107.

42. Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecesti*, τ. Β', Βουκουρέστι 1940, σ. 18.

43. Στὸ φ. 248 τοῦ κώδικα ἡ σημείωση: *Τὸ παρὸν βιβλίον ἐμεταγλωτίσθει ἀπὸ τοῦρκικα καὶ ἐγραύθη εἰς αὐτὴν τὴν ἀπλὴν φράσιν διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀλεξάνδρου πρῶτον μεγάλου πορτάρη, εἰς τοὺς 1754 Μαΐου 10*.

44. Iorga, *Studii si Documente*, τ. 9, σ. 42.

45. Russo, *Studii Istorie Greco-Romane*, σ. 199-201.

σας τοῦ τόπου καί, ἐπομένως, σέ θέση νά μεταφράσει τὰ χρονικά τῶν Costin καί, ἐπιπλέον, νά συντάξει, ἂν τελικά βέβαια εἶναι αὐτός ὁ συντάκτης, τή συνέχεια τοῦ ἔργου τῶν δύο Μολδαβῶν χρονογράφων. Ἡ ἐποχή πού ζεῖ ὁ Ἀμηνρᾶ στήν αὐλή τοῦ Κάρολου καί κατόπιν τοῦ Γκίκα σημαδεύεται ἀπό τήν ἀλλαγὴ τοῦ πνεύματος καί τήν ἐπιθυμία γιά συσσώρευση γνώσεων καί τή μετάδοσή τους. Καί πιό πέρα ἀκόμη: εἶναι ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἱστορίας καί ἡ προώθησή της στή νεοελληνική συνείδηση, φαινόμενο πού ἀπαντοῦμε γιά τὸν ἑλληνικὸ ΙΗ' αἰῶνα στίς ἡγεμονίες μὲ τὸ φαναριώτικο κύκλο καί στή Βενετία, στοὺς κύκλους τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος (Σπυρίδων Παπαδόπουλος, Ἀγάπιος Λοβέρδος καί λίγο ἀργότερα Σπυρίδων Βλαντῆς). Τὰ ἔργα τοῦ Ἀμηνρᾶ ἀπευθύνονται σέ ἓνα ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἀνθρώπων πού ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὰ γράμματα καί τήν ἱστορία· δὲ γράφτηκαν, νομίζω, γιά νά θέλξουν, ἀλλὰ κυρίως γιά νά πληροφωρήσουν τὸν ἀναγνώστη. Ἔχουν βέβαια καί τὰ δύο μιὰ σαφὴ κλίση πρὸς τήν Ἱστορία, ἀλλά, ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά, ἡ ἐρασιτεχνικὴ χροιά, παρὰ τὴ χρησιμοποίησιν πρωτογενεῶς ὕλικου, εἶναι ὀλοφάνερη. Ἡ μετάφραση τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας τῶν Costin εἶναι ὁ ἀπλούστερος καί φυσικότερος τρόπος νά γνωρίσει τὸ φαναριώτικο περιβάλλον τοῦ Γιασιού, ἀλλὰ καί οἱ μελλοντικοὶ ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καί ἡ ἑλληνικὴ ὑπαλληλία στήν Κωνσταντινούπολη, τήν ἱστορία τῆς Μολδαβίας πού τοὺς ἦταν σέ μεγάλο βαθμὸ ἀγνωστῇ. Ἡ ἱστορία τοῦ Κάρολου φαίνεται ὅτι δὲν ἀπέβλεπε στὸ ἑλληνικὸ κοινόν, τὸ ὅποιο, φυσικὰ ἄλλωστε, δὲν ἐνδιαφερόταν γιά τὸν Κάρολο, καθὼς ἦταν στήν ἀντιπέρα ὄχθη τῶν συμφερόντων του, πού ἐξέφραζε τήν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ ὁμόδοξη Ρωσία. Ἡ ἐξιστόριση τῆς παραμονῆς τοῦ Κάρολου στὸ Μπενδέρ ἀπὸ τὸ γραμματικὸ τοῦ Ἀλεξ. Ἀμηνρᾶ θὰ πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στήν ἐπιθυμία του νά συμπληρώσει τίς γνώσεις τῶν Δυτικῶν γιά τὸν Κάρολο, λίγο δηλ. μετὰ τήν κυκλοφορία στή Δύση τῆς ἱστορίας τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ, γραμμένης ἀπὸ τὸ Βολταίρο, ἢ πιὸ ἀπλὰ ἀκόμη νά φανεῖ εὐάρεστος στή σουηδικὴ αὐλή.

#### ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*Πρόλογος τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας  
τῆς ἐπιμελῶς μεταφρασθείσης  
παρὰ Ἀλεξάνδρου Ἀμηνρᾶ.*

*Τινὰς δὲν ἐσύνταξε τὴν ἡδύτητα πᾶσαν τῆς ἱστορίας, ἀγαπητέ μοι  
ἀναγνώστα, καλλίτερε, καὶ ἐν βραχύτητι, παρὰ ἐκεῖνος ὁ κύριος τῆς λα-*

τινικῆς γλώττης Κικέρων, ὅστις τὴν ἱστορίαν ὠνόμασεν κυβερνήτην τῆς ζωῆς, διορίζοντας, καὶ συνάζοντας μετ' αὐτὸν τὸν λόγον, ὅλον τὸν κρατὸν, καὶ τὸ ὄφελος τῆς ἱστορίας, ἐξύπνησε τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων περὶ τὰς κρίσεις τῆς ἱστορίας. Ἐν αὐτῇ τῇ γνώμῃ ἦταν καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὁποῖος τὴν ἱστορίαν ὀνομάζει πῶς εἶναι τὸ ἐκλεκτώτερον ταμεῖον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ λέγει, πῶς πρέπει νὰ μὴν ἐκκίπτει ποτὲ ἡ ἱστορία ἀπὸ τὰς χειρὸς τῶν κρατούντων, καὶ τῶν συμβούλων αὐτῶν, διὰ νὰ εἶναι εἰς αὐτοὺς ὡς ἕνας χαλινός, διὰ τοῦ ὁποῖου ὀδηγούμενοι οἱ ἀχαλίνωτοι, νὰ ἡμπορώσι νὰ τελειώνωσι τὰ χρειαζόμενα τῶν τύπων αὐτῶν καὶ φεύγωσι τὰ ἐπικίνδυνα συμβεβηκότα, προβλέποντες τὰς ἀρχάς, καὶ αἰτίας αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι εἰς ἄλλο δὲν εἶναι ἡ φρόνησις τῶν ἀνθρώπων, πάρεξ νὰ προστοχάζεται τὰ μέλλοντα πράγματα καὶ τοὺς κινδύνους ἐκ τῶν παρελθόντων ἀρρυσόμενος εἶδῃσιν καὶ γνῶσιν ὡς ἐκ πηγῆς ἐτόιμον, ὅτι ἡ ἱστορία πιστεύεται νὰ εἶναι εἰς αὐτὸ χρησιμωτέρα ἀπὸ ἄλλας ἐπιστήμας, διότι ἡ ἱστορία καθὼς στολίζει ὅλας τὰς ἄλλας γνώσεις τῶν πραγμάτων μὲ τὴν φρονιμάδα της, ἔττι τοὺς μὲν νέους τοὺς μαθαίνει τὴν διοίκησιν, καὶ τοὺς ἐξισάζει μὲ τοὺς γέροντας, τοὺς δὲ γέροντας ἐν τῇ πείρᾳ τῶν συμβεβηκότων, καὶ καιρῶν ἐπικινδύνων παρελθόντων, τοὺς στηρίζει καὶ βεβαιοῖ μὲ ἀποδείξιν ὡσαύτως τοὺς μὴ γινώσκοντας, καὶ ἀγροίκους, μὲ τὴν γνῶσιν τῶν περασμένων κινδύνων τοὺς κάμνει ἀγρύπνους εἰς τοὺς παρόντας, καὶ φαινομένους. Καὶ δὴ καλορίζοικος λέγεται ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἐξυπνοῦσι, καὶ διδάσκουσιν αἱ τῶν ἄλλων συμφοραί. Φαίνεται λοιπὸν ἀποδεικτικῶς, πῶς ἡ ἱστορία τόσον εἰς τὰ πράγματα τῆς βουλῆς, ὅσον εἰς τὰ πολεμικὰ εἶναι καλλίτερη παρὰ χίλια σοφιστικὰ ζητήματα· ἡ ἱστορία ἐν πρώτοις διδάσκει τὸν συμβουλευόντα, πῶς νὰ συμβουλευέσῃ τὰ πρὸς τὸ κοινὸν ὠφέλιμα, ἀκολουθοῦν τὰ προγεγονότα, κρίσεις δηλαδὴ, συνηθείας, κινδύνους, καὶ παθήματα, τὰ ὁποῖα φέρουσιν εἰς αὐτὸν μεγάλην ὠφέλειαν πρὸς τὰ δοκούμενα αὐτῷ καὶ ἡμπορεῖ νὰ λύσῃ κάθε δυσκολίαν προκειμένην, καὶ νὰ τὴν ἀποφασίσῃ. Ὡσαύτως καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς πολέμους τοὺς κάμνει ἀνδρείους, καὶ εὐτυχεῖς, μὲ τὰ περασμένα παραδείγματα, καὶ δοκιμάς, καὶ συμβεβηκότα, βοηθώντας τοὺς ἔχοντας καὶ ἡ ἱστορία ὡς ἐν εἰκόνι γεγραμμένης τὰς ἀνδραγαθίας τῶν κραταιοτάτων ἐκείνων βασιλέων, καὶ τῶν ἡρώων, ἀρχιστρατήγων, τὰς πλημύρας τῶν ἔθνων, καὶ ἀνδραγαθίας αὐτῶν, τὰς ἐναλλαγὰς τῶν ἀρχῶν τῶν καταβληθέντων διὰ τῆς δυνάμεως καὶ δολιότητος τῶν ἐχθρῶν, τὰ ἔμπειρα στρατεύματα, τὰ στρατηγήματα, τὰ μέσα τῶν μηχανημάτων, τὸ εὐρίσκειν τὰς δολιότητας τοῦ ἐχθροῦ καὶ παγίδας, τὴν ἐπίκτησιν τῶν κάστρων καὶ χωρῶν, δεικνύει καὶ φανερώνει. Ὡσαύτως

τοὺς θαρρόναι, καὶ κάμνει ἀφόβους, καὶ τὴν τύχην, ἣ ὅποια εἰς ἓνα τόπον πάντα δὲν στέκει, πῶς ἀλλάσσεται, καὶ πῶς χαίρει νικῶσα, ἔπειτα πῶς οἱ νικηθέντες καὶ φηγόντες γίνονται ὕστερον εἰς τοὺς νικήσαντας νικηταί, πῶς ἡ χαρὰ διαδέχεται τὴν λύπην, καὶ πῶς ἡ λύπη τρέπεται γλήγορα εἰς χαρὰν, ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας γνωρίζονται. Ὁ Μάρκος Λουκούλλος ὁποῦ δὲν ἤξευρε καμίαν στρατηγικὴν τέχνην, μὲ τὴν μόνην ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας ἔγινε τέτοιος μέγας στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων, ὅτι καὶ τὰ φουστάτα ἐκείνου τοῦ Μητροδάτου τοῦ κραταιοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς ἄσπρης θαλάσσης, καὶ τοῦ Τίγρανος βασιλέως τῆς Ἀρμενίας διὰ πείνης καὶ ξίφους τὰ ἠφάνισε, καὶ αὐτὸν τὸν Μητροδάτην ὁποῦ ἐκυρίευσεν εἴκοσι δύο γένη, ὧν καὶ τὰς γλώττας ἤξευρε, τὸν ἐδίωξεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, καὶ Ἀρμενίαν ὑποτάττοντας τὸν τόπον τοὺς τῇ βασιλείᾳ τῶν Ρωμαίων ἄς στοχασθῶσιν ὅλοι οἱ στρατιῶται, καὶ ἀρχηγοὶ αὐτῶν τὰς ἱστορίας, καὶ ἄς ἐνθυμηθῶσι τοὺς ποτὲ στρατιῶτας, καὶ στρατάρχους, καὶ ἄς ἐξυπνήσωσι τρόπον τινὰ ἐπιμελούμενοι νὰ ἀποκτήσωσι φήμην, καὶ ἀθάνατον ὄνομα, ὅτι ἡ ἱστορία ἐρεθίζει καὶ τοὺς ὀκνηροὺς, καὶ ἀπείρους πραγμάτων πρὸς κατόρθωσιν μεγάλων ἔργων, καὶ τοὺς κακοποιοὺς καὶ πονηροὺς διὰ τῶν παραδειγμάτων καὶ παιδιῶν, ὁποῦ δίδονται εἰς τοὺς τοιούτους, καὶ διὰ τὴν ἐντροπὴν τοῦ κακοῦ ὀνόματος, τοὺς ἐμποδίζει ἡ ἱστορία ἀπὸ τοῦ ποιῆσαι τὰ κακά, τοὺς δὲ εὐγενεῖς ἄνδρας τοὺς ἐρεθίζει, καὶ μάλιστα τὰ παραδείγματα τῶν παλαιῶν ὁποῦ ἀνέγνωσαν πρὸ πολλοῦ, τοὺς εἶναι ὠφελιμώτερα, πρὸς διανύστασιν καὶ ζῆλον, καὶ θερμότητα ψυχῆς, παρὰ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Λυκούργου, διότι ὅλοι μὲν ἐλκόμεθα πρὸς ἐπὶ κτήσιν φήμης, καὶ δόξης αἰωνίου, καὶ πᾶς τις ἀγαθώτερος τὸ περισσότερον πρὸς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τιμὴν σπεύδει, καθὼς καὶ ἐκεῖνος ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, ὅταν ἐστρατοπέδευεν εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Ἀχιλλέως, ἀνάψας ἀπὸ τὴν πολυθρόλλητον φήμην τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀναστενάζοντας ἐκ καρδίας λέγουσι νὰ ἐβόησεν: ὁ Ἀλέξανδρος, ὦ καλορίζοικον παλικάρι, ὅπου εὖρες τὸν Ὀμηρον μάρτυρα, καὶ κήρυκα τῶν ἀνδραγαθιῶν σου, ἐὰν δὲν ἦτον ὁ Ὀμηρος, ἐκεῖνο τὸ μνημεῖον τοῦ Ἀχιλλέως, ὁμοῦ μὲ τὰ ἄλλα τῶν γενναίων ἐλλήνων μὲ τὰ σώματα, καὶ μὲ τὴν φήμην, τὰ ἤθελε καλύψῃ τὸ χῶμα, ἀμὴ μὲ τὰ γράμματα τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἄλλων ἱστορικῶν, τὰ προτερήματα ἐκείνων σώζονται, καὶ δεφενδεύονται ἀπὸ τὴν λήθην, καθὼς καὶ κάποιος λάκων λέγει, ὦ θεῖος, καὶ μέγας τῶν προφητῶν κόπος, ὅλα τὰ περιλαμβάνεις κατὰ κληρον, καὶ χαρίζεις τοῖς θνητοῖς ἀθανασίαν, ἐάν τις συνάξῃ μόνον τὰς ἱστορίας τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν βροτῶν πραγμάτων, μόλις ἐγνώριζε τὴν διαφορὰν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν ζώων, καὶ

ἐὰν δὲν ἦτον ἡ ἱστορία, μεγάλο λάθος, καὶ σκότος ἦθελεν εἶσται εἰς τὸν κόσμον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὀλίγην διαφορὰν ἦθελεν ἔχει ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα, εἰς τὸ ὅποιον σκότος καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἦθελε παραχωθῇ, καὶ ἐὰν δὲν εἶχαμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ περασμένα πράγματα, μήτε τὰ μέλλοντα δὲν ἠθέλαμεν ἀπεικάσῃ μὲ ἀκαίρεον λογαρισμὸν, καὶ ἐὰν δὲν ἠθέλομεν στοχασθῇ τὰ τῶν γερόντων παραδείγματα, πολὺ λάθος ἠθέλαμεν ἔχειν ἔτσι καὶ περὶ κτίσεως κόσμου καὶ τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀδάμ, καὶ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καμίας εἰδῆσιν δὲν ἠθέλαμεν ἔχειν, ἐὰν δὲν μᾶς ἐφανερώρουν ὁ Μωϋσῆς διὰ πνεύματος ἁγίου τὴν ἱστορίαν τῆς θείας γραφῆς, ἔπειτα ὁ Ἑσδράς, καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται. Εἰς τοὺς ἐρχομένους αἰῶνας, καὶ μάλιστα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς λαμπρᾶς καὶ θανμασίου, καὶ τῶν παθῶν, καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλων ἐνδόξων, καὶ σωτηριῶν ἀποτελεσμάτων, τίς ἐξ ἡμῶν ἦθελεν ἔχειν εἰδῆσιν ἐὰν οἱ τέσσαρες ἐκείνοι εὐαγγελισταὶ δὲν ἦθελαν μᾶς γράψῃ τὰ γινόμενα; Τίς ἦθελεν ἡξεύρῃ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν Τρωαδιτῶν καὶ τῶν Γραικῶν, ἐὰν ὁ Ὅμηρος δὲν ἦθελε τὰ γράψῃ στίχοις αἰδίοις; τίς τὴν τοῦ Ἡρακλέους τόλμην, τίς τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὸ νὰ κυριεύσῃ τὸν κόσμον, ἦθελεν ἐνθυμᾶται; τίς ἦθελεν ἡξεύρῃ σήμερον τῶν στρατηγῶν τῶν ρωμαίων τοὺς περιφήμους πολέμους, καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας αὐτῶν; τῶν ἄλλων βασιλέων ζωῆς; ἀληθινὰ ὅλα τοῦτα τὰ καλὰ ἔμελε νὰ τὰ ἀγνοήσωσιν οἱ μέλλοντες αἰῶνες, καὶ αὐταὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἦθελαν ἐξαλειφθῇ. Ἐὰν δὲν ἦτον ἡ ἱστορία ἦθελε τολμήσῃ ὁ Ταρκύνιος ἐκεῖνος ρῆξ τῶν ρωμαίων πέμπτος νὰ δώσῃ δέκα μυριάδας φλωρίων διὰ τὰς βίβλους τῆς Σιβύλλης, ὅχι τριακόσια φλωρία, τὰς ὁποίας ἡ αὐτὴ Σίβυλλα ἡ κουμαῖα τὰς ἔρριπεν εἰς τὴν φωτίαν, καὶ τὰς ἔκανσεν βλέποντας πῶς διὰ τὸν πολλὸν κόπον τῆς μόνον τριακόσια φλωρία ἔλαβεν εἰς ἀμοιβήν. Ἐὰν ἦξενεν ὁ ρηθεὶς Ταρκύνιος τί περιέχεται εἰς ἐκείνας τὰς βίβλους, τὰ ὅποια ἀπὸ ἄλλα βιβλία καταλαμβάνοντάς τα, ἐλυπήθη σφοδρῶς, ὁμοῦ μὲ τοὺς ρωμάνους, καὶ τὰ ἐπλήρωσε σχεδὸν μὲ τὴν μετάνοιαν, ἡμᾶς δὲ ἐστέρησε πολλῆς ὠφελείας, καὶ εὐκολότητος. Καὶ γὰρ εἰς ἐκείνας τὰς βίβλους ἦταν γεγραμμένοι οἱ χρησμοὶ ὑπὸ τῶν ἐθνηκῶν ἐκείνων, ὅπου περιεῖχον τὴν γεννησομένην ἐνσάρκον οἰκονομίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ τῆς καταλύσεως τῆς πολιτείας τῶν ρωμαίων. Ἡ Σιβύλλη ἐκείνη διὰ πνεύματος ἁγίου ἔγραφε καταλεπτῶς, καὶ κατὰ τάξιν, καὶ ἐντελῶς, τῆς ὁποίας τὰ βιβλία ὕστερον ἐκρατοῦντο μετὰ μεγάλης τιμῆς εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ρώμης. Καὶ ἀληθινὰ ὅχι μόνον μὲ μεγάλα παραδείγματα ἦτον λαμπροὶ καὶ ἐνδοξοὶ οἱ ἀνθρώποι τοῦ καιροῦ ἐκείνου οἱ σοφοί, ἀλλὰ καὶ οἱ γυναῖκες, καὶ μετὰ ταῦ-

τα πολλά κοράσια, ἔγραψαν τὰ ἔργα καὶ ποιήματα τῶν προγόνων αὐτῶν, ἅπερ ἔδειξαν εἰς τὸν καιρὸν τῆς μάχης, καὶ εἰρήνης μετὰ μεγάλης εὐδουμίας. Ταύτη τοίνυν ἡ ἀθάνατος τοῦ Ἡρακλέους φήμη, τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Κύρου, τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Λεωνίδος, τοῦ Ἀλκιβιάδου, τοῦ Ἐπαμινόντος, τῶν Σιπιόνων, τοῦ Ἀνίβα, τοῦ Μαρίου, τοῦ Σύλλα, τοῦ μεγάλου (μ)Ποπλήτου, τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Γραφεῖσα εἰς μεγάλους κώδικας τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτῶν, ἐρέθισε καὶ ἄλλους πολλοὺς πρὸς ἐπιχείρησιν μεγάλων κατορθωμάτων, ἄνδρας ἀξιαγάστους, ὧν τὰ προτερήματα ἢ παλαιότης τοῦ χρόνου δὲν θέλει τὰ ἐξαλείφει ἐκ βίβλου ζωῆς, διότι ἐκεῖνοι οἱ παλαιοί, ἐὰν ἤθελαν διστάξει εἰς τὸ νὰ γράψωσι τὴν ζωὴν τους, δὲν ἤθελαν ἀφήσῃ τὴν μνήμην τους εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, καὶ δὲν ἤθελαν ρίψῃ τὴν ζωὴν τους εἰς τόσους κινδύνους, καὶ φροντίδας καὶ στενοχωρίας, ἐὰν δὲν ἦτο βεβαιωμένοι ὅτι μετὰ τόσους κόπους ὅπου ἔβαλαν, καὶ πόνους ἀξίους ἔπαινον, καὶ ἀνδραγαθίας, ἤθελαν λάβῃ τὸν ἔπαινον τοῦ παντός διὰ τὰ ἔργα τους καὶ τὸν καρπὸν τῶν κόπων αὐτῶν ἀπὸ τὸν κάλαμον τῶν ἱστορικῶν εἰς αἰῶνας, καθὼς καὶ δὲν ἐπλανήθησαν εἰς τὸν λογισμόν τους. Εἰς τὰς ἱστορίας τῆς Οὐγγρίας μνημονεύεται μετὰ μεγάλης δόξης ὁ Ματιᾶς Χουνιάδ ρήγας τῆς οὐγγρίας, ὅστις λέγεται πῶς εἶχε ταύτην τὴν συνήθειαν εἰς τὰς τραπέζας ὅπου ἔκαμνε μετὰ τὸν πόλεμον, ἤκουε δηλαδὴ τὰ λόγια τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ὅπου εἶχε κοντὰ του καὶ τὸ πλεῖστον συνομιλοῦσε μετ' ἐκείνους ὅπου εἶχασιν εἰδῆσιν ἱστορίας περὶ τῶν ἀνδραγαθιῶν τῶν βασιλέων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἀξιεπαίνων, ἢ ἐπρόσταζε τοὺς ψάλτους νὰ ψάλλωσιν εἰς ᾧδὰς τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἀξιαγάστων ἀνδρῶν ὅπου ἔκαμαν κατὰ τῶν Τουρκῶν, διὰ στίχων γεγραμμένα εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἰδίαν, ἢ ὅποια συνήθεια καὶ εἰς τὴν Ἰτάλιαν, καὶ εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ Σέρβους καὶ ἄλλα γένη, καὶ εἰς τὴν Μολδοβίαν βλέπομεν πῶς εἰς τὰς αὐθεντικὰς τραπέζας συνηθίζουσι νὰ τραγωδῶσιν οἱ παίζοντες τὰς τραγωδίας τῶν παρελθόντων αὐθέντων, μὲ ἔπαινον τῶν καλῶν, καὶ ὄνειδος τῶν κακῶν, καὶ πονηρῶν. Αὐτὴν τὴν συνήθειαν εἶχε καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, ὅστις καθεζόμενος ὑπὸ τῆς σκηνῆς σχολάζων, ἐτραγωδοῦσε παίζοντας τὴν κιθάραν τὰς ἀνδραγαθίας καὶ τὰ ἄθλα τῶν ἡρώων. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔδειξα τὸν ἔπαινον καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἱστορίας, ἐλογίασα φίλτατε ἀναγνώστα ὅτι καὶ ἐδῶ εἰς τὸν τόπον μου περισσότερον ὄφελος θέλει φέρει ἡ ἱστορία τοῦ τόπου μας, φανερώωντας τὴν κατοίκησιν τοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τίνος γέγονε, καὶ πότε ἦλθεν ὁ Τραϊανὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ἐδῶ, καὶ δι' ἣν αἰτίαν τὴν ἐκατοίκησεν. Ὡσαύτως θέλομεν δεῖξει πρὸ τοῦ νὰ ἔλθῃ ὁ Τραϊανὸς εἰς τοῦτα τὰ μέρη τίνες ἐκατοικοῦσαν εἰς τοῦτον τὸν τόπον, καὶ πῶς ἐλέγοντο, καὶ πόθεν ἦλθον, μὲ τὸ

ὅποιον θέλομεν δείξει καὶ τὸ γένος ἐτέρων λαῶν, ἀρχὴν ποιούμενοι μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, καὶ θέλομεν δείξει καὶ τί στέμμα εἶχεν ὁ τόπος μας πρὶν νὰ ἔλθῃ ὁ Τραϊανὸς (ἤγουν σημεῖον), ἂν καλὰ καὶ βραχύτερον τοῦ δέοντος θέλομεν γράφει, ὅτι δὲν εἶναι χωρὶς μεγάλων κόπων τὸ νὰ συνάξῃ τινὰς τόσων χρόνων ἱστορίαν, ὅπου ἐπέρσαν διακόσιοι καὶ τριακόσιοι χρόνοι ὑπὲρ τοὺς χιλίους, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν τινὰς δὲν ἐφανέρωσεν ὁρμητικῶς τὴν ποσότητα, πάρεξ κάποιος Μισαὴλ καλόγηρος, καὶ ἄλλος Συμεὼν ἔγραψεν οὐκ ὀρθῶς, εἰς τῶν ὁποίων τὰ ψεύματα ἐγλύστρησε καὶ ὁ μακαρίτης Γρηγόριος Οὐρέκες βόρνικος μέγας. Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ πατήρ ἡμῶν Μυρὼν Κωνσταντίνος λογοθέτης μὲ μεγάλον κόπον καὶ εἰς καμπόσους χρόνους ἄρχισε νὰ γράφῃ τὴν κατοίκησιν τοῦ τόπου μας παρὰ τοῦ Τραϊανοῦ, ἀμὴ βραχύτερον τῆς ἐδικῆς μας ἱστορίας, διότι ὁ καιρὸς δὲν τὸν ἄφησε νὰ γράφῃ πλατύτερον. Ὅμως ἀπ' αὐτὸν ἔχομεν τὴν ἀρχὴν παρμένην, καὶ αὐτὸς σπλαγχνισθεὶς δὲν ἐφανέρωσεν τὰ ψεύματα τοῦ Μισαὴλ καλόγηρου, καὶ Συμεῶν, καὶ ἀφ' οὗ δεῖξομεν τὴν κατοίκησιν τοῦ τόπου μας, καθὼς εἶπομεν ἀνωτέρω, θέλομεν δείξει μετ' ἔπειτα πόσον καιρὸν ἔζησεν ἡ κατοίκησις ἐκείνη τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ μεθ' ἔπειτα τίς τὴν ἐρήμωσε, καὶ εἰς τί καιρὸν, καὶ ἐὰν ἔζησεν κανένα ἄλλο γένος εἰς τούτους τοὺς τόπους μετὰ τὴν ἐρήμωσιν, ἔπειτα θέλομεν γράφει καὶ τὴν κατοίκησιν τοῦ τόπου μας μὲ τὸν Δράγος βόδα εἰς τί καιρὸν συνέβη, προσθέτωντας καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐρέκε βόρνικου ὅπου ἔγραψεν ἕως τὴν αὐθεντίαν τοῦ Ἀρῶν βόδα, καὶ θέλομεν γράφει εἰς πλάτος καὶ τὰ τῶν γειτόνων, καὶ τί ἐποιήθησαν εἰς τοὺς τόπους ἐκείνων, καὶ ἀπὸ τὸν Ἀρῶν βόδα, ὅθεν ἄρχισε νὰ γράφῃ ὁ Μυρὼν λογοθέτης ἕως οὗ θέλει ὁ θεὸς νὰ ἐκτείνῃ τὴν ζωὴν μας. Ἀμὴ τὸ νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν, ὅπου ἔγραψαν τινὲς ἄρχοντες τῆς τζάρας, ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ νὰ τοὺς γίνῃ ἀτιμία εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐὰν τοὺς ἀναφέρω, ὅτι διὰ νὰ γράφῃ τινὰς τὰς ἱστορίας τελείως, καὶ κατὰ πλάτος χρειάζεται καὶ μάθησις, καὶ γνῶσις τῶν ἄλλων τόπων, ἥνπερ δὲν ἔχω, καὶ ἔτι εἰς καμπόσους χρόνους οὐ χωρὶς κόπον μεγάλου ἐσνάξα ὅλας καὶ ἀπὸ ὅλας ἕκαμα ἓνα τοῦτον τόμον τῆς ἱστορίας, καὶ νὰ μὴν λογιάσῃ τινὰς πῶς εἶναι ὀλίγον προᾶγμα τὸ νὰ γράφῃ τινὰς καὶ νὰ ἀφήνῃ εἰς τὴν αὐδιότητα ἱστορίαν περιέχουσιν τὰ ἔργα τῶν αὐθέντων καὶ ἐὰν ἀναγνώσῃς τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων, καὶ στοχαζόμενος καὶ τοῦτον τὸν ἓνα τόμον, εἰς τὸν ὅποιον περιέχονται ὅλαις, θέλεις γνωρίσει τὸν κόπον μου κατὰ πλάτος, καὶ θέλεις ἰδῇ ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ τὰ πράγματα τῶν γειτόνων. Δέξαι λοιπόν, ἀγαπητέ μου ἀναγνώστα, τοῦτον τὸν κόπον μου, ὅπου σοι προσφέρω ἐκ καρδίας καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ παρακαλῶ τὸν θεὸν νὰ σοι χαρίσῃ καλὸν λογισμόν εἰς τὸ νὰ τὴν ἀναγνώσῃς μετὰ καλῆς καρδίας θεο-

ρῶντας τὴν ζωὴν τῶν παρελθόντων αὐθέντων, καὶ μνημονεύοντας τὸν  
κόπον μας. Ἐρρωσο

ὁ εὐχέτης σου Νικόλαος Κωστήν λογοθέτης

μέγας

Ἀθ. Ε. Καραθανάσης

---

Προσθήκη στὴ σημείωση 38 : Πβ. καὶ τὴν ἀπὸ τὸ Φεβρουαρίου 1713 ἐπι-  
στολὴ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, πρὸς τὸ δάσκαλό  
του Ἰάκωβο Μάνο, ποὺ ἀναφέρεται στὶς ποικίλες περιπέτειες τοῦ Κάρολου, *Do-  
cumente privitoare la Istoria Românilor. Documente grecesti*, ἔκδ. Ν. Jorga,  
τ. XIV/4, Βουκουρέστι 1915, σ. 496-505.